

ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНА ТА ІНФОРМАЦІЙНА БЕЗПЕКА В УМОВАХ ДІДЖИТАЛІЗАЦІЇ. ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ У ГАЛУЗІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

Паршина Олена Анатоліївна
завідувач кафедри аналітичної
економіки та менеджменту,
доктор економічних наук, професор

Паршин Юрій Іванович
професор кафедри
фінансово-економічної безпеки,
доктор економічних наук, доцент

*(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)*

ПІДХОДИ ТА МЕТОДИ ДО ОЦІНКИ ТІНЬОВОЇ ЕКОНОМІКИ

Оцінка реальних масштабів тіньової економіки є важливою складовою державного регулювання та формування ефективної економічної політики.

За результатами досліджень [1, 2, 3 та ін.] вчені зазначають, що природа тіньової економіки є складною, при цьому трактування терміну «тіньова економіка» залишається на цей час неоднозначним. Враховуючи цілу низку факторів, зокрема недоступність і неповноту емпіричних даних, небажання економічних суб'єктів розкривати інформацію щодо цієї сторони своєї діяльності, слід зазначити, що оцінка масштабів тіньової економіки в країні є дуже складною та важливою задачею. Більш того деякі види тіньової діяльності доцільно визнати такими, що несуть загрози національній безпеці, а тому мають бути віднесеними до переліку глобальних проблем сучасності.

За дослідженнями Леандро Медіної и Фридриха Шнайдера [1], які опрацювали статистичні дані 158 країн за період з 1991 по 2018 роки та вивели середнє значення рівня тіньової економіки, Україна знаходиться у другій сотні, позаду залишилися лише такі країни як Азейбарджан, Бенін, Камбоджа, Конго, Сальвадор, Габон, Гватемала та деякі інші.

За дослідженнями Київського міжнародного інституту соціології (КМІС) рівень тіньової економіки в Україні у 2018 році становив 47,2% від загального обсягу ВВП і трохи підвищився у порівнянні з 2017 роком (46,8%), а отже такий стан в економічній системі дає підстави для ретельного вивчення та дослідження цього явища.

Зазначимо, що головними стимулами економічної діяльності господарюючих суб'єктів у тому числі і тих, хто функціонує у тіньовому сегменті, є отримання максимального доходу. Враховуючи ментальність, яка притаманна суспільству, людина схильна працювати більше задля отримання вищих заробітків та більших доходів. У той же час якщо рівень життя населення знижується, доходи зменшуються, а потреби необхідно задовольняти, то така ситуація змушує людей шукати додаткові заробітки включаючи і неформальні, та брати участь у тіньовій економічній діяльності. Така ситуація сприяє розширенню та поглибленню тіньового сектору економіки, що безумовно здійснює вплив на економіку країни у цілому.

Сучасні вчені та провідні дослідницькі інститути засвідчують, що тіньова економіка існує в економічних системах різних типів, а отже є предметом значної кількості досліджень. Відсутність чіткого універсального поняття цього явища дає підстави для існування різних методик щодо класифікації та оцінки. Зокрема, автор роботи [2] пропонує класифікувати методи вимірювання тіньової економіки на основі найбільш значущих критеріїв, які визначають зміст того чи іншого методу оцінки тіньової економічної діяльності. До таких критеріїв пропонується віднести два найбільш важливих: ступінь охоплення тіньової економічної діяльності та вид індикатора, який дозволяє надати кількісну оцінку тіньової економіки.

Ступінь охоплення тіньової економічної діяльності у свою чергу поділяється на два напрями: вузький та широкий. При вузькому підході враховуються тільки обсяги тіньового виробництва, а економічна діяльність на стадіях розподілу, перерозподілу і споживання не враховується. У цьому випадку тіньова економічна діяльність і додана вартість пов'язані безпо-

середньо, а елементи розподілу створеної вартості залишаються поза увагою. Такої оцінки дотримуються багато науковців, серед яких слід відзначити В. Танзі [3], Ф. Шнайдера і Д. Енсті [4] та інші, які обмежуються тільки виробничою стадією, оскільки на інших стадіях виникають складності щодо їх оцінки. У той же час деяка економічна діяльність також здійснює вплив на обсяги таких правопорушень, зокрема ухилення від податків тощо.

Якщо розглядати широкий напрям охоплення тіньової економічної діяльності, то він охоплює всі стадії суспільного відтворення, а саме: стадію виробництва, на якій з'єднуються фактори виробництва і відбувається безперервний процес створення благ; стадію розподілу, на якій виготовлений продукт розподіляється по відповідних галузях господарства у вигляді засобів виробництва; стадію обміну, на якій відбувається обмін виготовленими товарами і продуктами та стадію споживання, на якій споживаються засоби виробництва і предмети споживання, тобто здійснюється особисте і виробниче споживання.

У той же час у кожного з підходів є свої недоліки і переваги. При вузькому підході є вірогідність неповного охоплення досліджуваного явища, але виключається подвійний рахунок, тобто фактично враховується тільки новостворена вартість.

Широкий підхід має складнощі з точки зору кількісного вимірювання, але він є більш правильним з точки зору розрахунків, які більш точно мають віддзеркалити реальну економічну ситуацію. Зазначимо, що загальні обсяги тіньової економіки можуть перевищувати офіційний ВВП країни за відповідний період часу.

Виділимо найбільш поширені методи оцінки обсягів тіньового виробництва прийнявши за основу вузький підхід, тобто при якому оцінюється виключно обсяги тіньового виробництва, і до таких методів можна віднести такі:

- метод, який враховує розбіжності між двома рівнями зайнятості населення – офіційним та реальним. У цьому методі робиться припущення про те, що при постійному рівні реальної зайнятості виробництво в тіньовій економіці обернено пропорційно падінню офіційної зайнятості;

- методи споживання електроенергії. У разі використання таких методів виходять з припущення, що динаміка енергоспоживання в економіці є достовірним індикатором зміни сукупного ВВП країни, тобто враховуються сукупні обсяги виробництва товарів і послуг в офіційній і тіньовій економіках країни;

- метод грошового попиту, який є одним з перших серед методів вимірювання тіньової економіки. В основі цього методу покладено ідею про те, що вся економічна активність, і тіньова в тому числі, обслуговується грошово-кредитними відносинами, при цьому бартерними операціями можна знехтувати. Наступні розрахунки стосуються визначення залежності між податковим тягарем (як причиною зростання тіньової економіки) і попитом на грошові кошти, і це дозволяє визначити розміри тіньової економіки;

- метод транзакцій. Суть цього методу полягає в тому, що порівнюється рівень залежності між кількістю транзакцій і сукупним тіньовим оборотом в базовому періоді та майбутніх періодах. Тобто трендові моделі дають можливість екстраполювати тенденцію і розрахувати розмір сукупного тіньового обороту товарів.

Існують також інші методи, так звані прямі та непрямі методи виміру тіньової економіки. Прямі методи дозволяють безпосередньо вимірювати та оцінювати масштаби тіньової економіки, наприклад виробництво та споживання алкогольної продукції, тютюнових виробів тощо. Непрямі методи дають змогу опосередковано робити оцінку цього явища, наприклад, обсягу продажів етилового спирту або цукрового піску можуть виступати непрямими індикаторами тіньової економічної діяльності.

Тіньову економічну діяльність необхідно аналізувати за багатьма формами та трансформувати у вартісні показники. Тобто, це стосується прихованої оплати праці, заниження ваги фасованого товару, обсягу прихованих податків, рівнем корупції та розмірами хабарів на стадії перерозподілу тощо. Відомі методи мають свої переваги та недоліки, а тому їх доречно використовувати спільно у синергетичному поєднанні та здійснювати постійний моніторинг рівня тінізації економіки.

---

1. Medina L., Schneider F. (2018). Shadow Economies Around the World: What Did We Learn Over the Last 20 Years? *IMF Working Paper: International Monetary Fund*. 76 p.

2. Коняева А.А. Подходы к оценке теневой экономической деятельности. *Вестник РУДН, серия Экономика*, 2008, № 1. С. 92–100.

3. Tanzi V. Uses and Abuses of Estimates of the Underground Economy. *The Economic Journal*. 1999. Vol. 109(456). p. 338-347.

4. Schneider F., Enste D. (2000). Shadow Economies Around: The World – Size, Causes and Consequences. Friedrich Schneider Dominik Enste, Working Paper 2000. № 196.